

Životné stratégie v oblasti rodiny a reprodukcie: zmeny a faktory vplyvu

Michal KATUŠA

Abstract: *Life strategies of individuals are formed from birth in the family, among friends at school, peers, work, are made up by the society, strongly influenced by economic factors, labor market and are shaped by the media. According to these factors people basically fall into three basic groups of family and reproduction preferences: a family-oriented, adaptable and work-oriented people (women). From these three basic groups, according to individual preferences and effects of factors (during the life), three theoretical models of life strategies of individuals in the family and reproduction sphere were formulated.*

Keywords: *family behaviour, reproduction behaviour, life strategies*

Úvod

Súčasný výskum v demografii ani v sociológii nemá v oblasti rodinného a reprodukčného správania žiadnu relevantnú teóriu v oblasti výskumu rodinných a reprodukčných životných stratégií. Niektorí autori tvrdia, že dochádza ku konvergencii k nukleárnej rodine, pokým druhí tvrdia, že urbanizácia, industrializácia a zmeny v ekonomickom postavení žien rodinu triešti. Ekonómovia trvajú na tom, že ekonomické faktory sú hnacím motorom sociálnych zmien, pokým niektorí sociológovia a demografi tvrdia, že ideologické faktory sú v súčasnosti významné. Jedna spoločná téma je nárast zamestnanosti žien a zmeny v statuse žien, ale toto je rôzne interpretované aj ako príčina aj ako následok (Hakim, 2003).

Životné stratégie sa v oblasti rodiny a reprodukcie v súčasnosti výrazne menia a je dôležité porozumieť faktorom, ktoré ich tvoria a aj následkom, ktoré majú na spoločnosť demografický a ekonomický vývoj. V našom príspevku sa snažíme identifikovať tieto faktory, ktoré vplyvujú na tvorbu životných stratégií, vychádzajúc hlavne z teórií, respektíve názorov sociológov a demografov na súčasné zmeny v spoločnosti. Na základe vplyvu jednotlivých faktorov v rôznych obdobiach života ľudí stanovujeme teoretické modely životných stratégií v oblasti rodiny a reprodukcie.

Tento príspevok má za cieľ predstaviť a definovať pojem životných stratégií vo všeobecnosti, a so špeciálnym zreteľom na oblasť rodinného a reprodukčného správania. Druhým hlavným cieľom je identifikácia a analýza faktorov vplyvajúcich na tvorbu životných stratégií v súčasnosti a popísať súčasné životné stratégie v oblasti rodiny a reprodukcie prevládajúce v spoločnosti.

1. Životné stratégie v rodinnom a reprodukčnom správaní

Na úvod treba definovať pojem životných stratégií, tak ako ho budeme používať v kontexte demografie a v kontexte rodinného a reprodukčného správania, keďže tento pojem vnímajú rôzne vedné disciplíny inak. Životné stratégie môžeme chápať v širšom zmysle aj ako spôsob života. Najčastejšie je spôsob života definovaný ako typický spôsob činností, jednaní ľudí, vzťahov, vedomia hodnôt, noriem a vecného prostredia v spoločnosti, ktoré je integráciou životného spôsobu jedincov. Spôsob života je determinovaný materiálnymi podmienkami, osobnosťou človeka, charakterom práce a v spoločnosti prevládajúcim životným štýlom. Životný štýl je špecifický typ správania jedinca alebo sociálnej skupiny s trvalými zvláštnosťami jednaní, spôsobmi, zvykmi, sklonmi atď. Životný štýl je výrazom ľudskej individuality, jej jedinečnosti a zvláštnosti. Je vytváraný objektívnymi možnosťami a subjektívnymi motívmi.

Termín stratégia je implicitne racionálny plán, ale racionalita môže byť chápaná len vo svojom osobitnom kultúrnom kontexte (Pine, Bridger, 1998). Stratégia je chápaná ako plány vytvorené v kontexte limitovaných možností, zahŕňajúc kultúrne obmedzenia. Pod pojmom „životné stratégie“ rozumieme cieľavedomé aktivity jednotlivca, ktorými sa má dosiahnuť v ich spôsobe života stav považovaný v hodnotách daného spoločenstva za najoptimálnejší. Prirodzene, že takto pochopená „životná stratégia“ je výsledkom subjektívnych i objektívnych podmienok (Slavkovský, 2005). Životné stratégie

a skúmanie žívobytia patria medzi nové výskumné a vývojové smery vo vedách ako geografia, sociológia, ekonómia, politika a iné. Aj keď každá z týchto vied má vlastné teórie a formy výskumu stratégií, v geografii sa prejavuje jej citlivosť na priestorovosť spoločenských procesov a ich dôsledky (Beall, Kanji, 1999). Životné stratégie zahŕňajú kombináciu aktivít a výberu, ktoré ľudia prevezmú, aby dosiahli ich životné ciele. Je to dynamický proces, v ktorom ľudia kombinujú rôzne aktivity, aby uskutočnili ich potreby v čase a v rôznom geografickom a ekonomickom priestore (DFID, 2001; Kollmar, 2002). Spôsob reakcie na sociálnu zmenu ústí do rôznych životných stratégií (Radičová, 1997). Stratégie zahŕňajú účasť na trhu práce, akumuláciu úspor a investícií, meniace sa modely spotreby a zarobných príjmov, sociálnych investícií do zdravia alebo vzdelania detí, práce a plány na združovanie zdrojov a sociálnych sietí (Beall, Kanji, 1999). V dobe post-materializmu je veľa stratégií založených na alternatívnych hodnotách ako hľadanie uspokojivejšieho životného štýlu, voľný čas alebo túžba po živote v environmentálne priateľskom prostredí. Ciele a životný štýl hrajú dôležitú rolu v stratégiách a ovplyvňujú ich zmenu (Wallace, 2002).

V prostredí demografie a demogeografie budeme chápať pojem životných stratégií ako istú predstavu jedinca (osoby) o jeho budúcnosti v oblasti rodiny a reprodukcie. Hakim (2003) vo svojej práci o teórii preferencií narába s pojmom preferencií, ktoré výrazne ovplyvňujú ženy (ale aj mužov) v oblasti rodinného, reprodukčného a pracovného života. Tieto preferencie sa podľa nej počas života výrazne nemenia a rozdeľujú ženy do výrazne odlišných kategórií. Môžeme teda aj tieto preferencie chápať ako istý druh životných stratégií, respektíve tieto preferencie vytvárajú následne počas života rôzne životné stratégie. Hakim síce nepredpokladá zmeny v preferenciách jedincov počas života, avšak tieto preferencie sú podľa nášho názoru vystavené mnohým vplyvom a faktorom či už ekonomickým, kultúrnym, politickým ale aj religióznym a iným. Do istej miery môžeme ako životné stratégie v oblasti reprodukcie chápať aj koncept chceného počtu detí v budúcnosti, ktorému sa v literatúra v poslednej dobe venuje veľa demografov (Bongaards 2001, Voas 2003). Snažia sa nájsť vzťah medzi chceným počtom detí a reálnou plodnosťou.

Životné stratégie v oblasti rodinného a reprodukčného správania sú teda také, ktoré vedú jednotlivcov k ich osobnej predstave o rodine a reprodukcii. Osobné predstavy o rodine a reprodukcii, respektíve počte detí sa u jednotlivcov vytvárajú už od narodenia a v priebehu dospievania sa menia v závislosti od podmienok vytvorených spoločnosťou, kultúrou, ekonomickou situáciou a i., ktoré jednotlivci objektívne, alebo subjektívne vnímajú a ktoré jednotlivcov limitujú.

2. Proces tvorby a faktory rodinných a reprodukčných životných stratégií

Životné stratégie jedincov, alebo aj preferencie ako ich chápe Hakim (2003), Giddens (2006), Jandourek (2003) a iní sociológovia sú ovplyvňované celou spoločnosťou, rodinou, priateľmi, médiami, tvoria sa v školách, v organizáciách, v práci, a i. už od narodenia. Sociálne väzby v týchto kontextoch pomáhajú ľuďom učiť sa hodnotám, normám a názorom, ktoré tvoria ich kultúru (Giddens 2006). Atmosféra v rodine a výchova má vplyv na deti a ich budúce rozhodovanie v oblasti rodiny a iných alternatívnych spoložití (Parson, Bales, 1956, Jandourek 2003, Giddens 2006, Cunningham, Thornton 2006).

Vo všeobecnosti rozdeľujú sociológovia samotnú socializáciu jednotlivcov do dvoch široko ponímaných fáz, zahŕňajúcich mnoho rôznych štruktúr, ktoré sprostredkujú socializáciu (Giddens 2006). Primárna socializácia prebieha v detstve a je najintenzívnejšou fázou kultúrneho vzdelávania. Rodina je hlavným sprostredkovateľom tohto vzdelania a jej socio-ekonomický status (miera blahobytu a postavenie rodiny) majú zásadný vplyv na priebeh dospievania a metódy socializácie (Parson, Bales, 1956, Giddens 2006, Jandourek 2003). Teda aj na samotné utváranie životných stratégií. Sekundárne vzdelávanie prebieha v neskoršom detstve a v dospelosti. V tejto fáze, preberajú hlavnú úlohu socializácie iné štruktúry. Škola, rovesníci, priatelia, organizácie, médiá a zamestnanie sa stávajú silami, ktoré formujú jednotlivcov a ich názory na všetky témy spoločenského života. Sociálna interakcia v tomto kontexte pomáha ľuďom učiť sa hodnotám, normám a názorom, ktoré formujú ich kultúru a jednotlivcov (Giddens 2006, Jandourek 2003).

Teória preferencií (Hakim, 2003) sa snaží ukázať, že preferencie každého jedinca majú zásadný vplyv na budúcnosť v oblasti reprodukcie a zamestnanosti. Samozrejme objavujú sa aj protichodné názory na túto teóriu (McRae S., 2003a, 2003b), ktoré hovoria o tom, že preferencie jednotlivcov sú ovplyvňované mnohými vonkajšími vplyvmi a môžu sa v priebehu života meniť, s čím teória preferencií nepočíta. Bongaarts (2001) tvrdí, že predstavy o ideálnom počte detí sú zásadným faktorom pre

budúce reprodukčné správanie. Ukazuje sa však, že jedným z hlavných vplyvov, ktoré vplývajú na rozhodnutia ľudí hlavne v dospelosti sú ekonomické faktory, ktoré popisuje napríklad McDonald vo svojich teóriách poklesu plodnosti. Tieto vplyvy dokážu v priebehu dospievania a dospelosti postupne formovať či už preferencie jednotlivcov alebo ideály o želanom počte detí. Taktiež Hašková (2006) poukazuje na fakt, že preferencie a zmysľovanie žien sa v priebehu dospievania a dospelosti menia v závislosti od podmienok ekonomických, spoločenských, kultúrnych a iných.

V druhej polovici 20. storočia dochádza v štátoch západnej a severnej Európy k výrazným zmenám v spoločenskom správaní obyvateľov, ktoré sa prejavili aj vo výrazných zmenách v demografickom správaní obyvateľstva a osobitne v rodinnom a reprodukčnom správaní (Van de Kaa 1987, 2001, Les-thaeghe 2001). Narastá individualizmus obyvateľov, čo sa prenáša aj do výrazných zmien v hodnotovom rebríčku obyvateľov. Spolu s rastom vzdelanosti mužov narastá výrazne aj vzdelanosť žien a postupne aj emancipácia žien. Posilňuje sa ekonomická nezávislosť jedincov, tak mužov ako aj žien. Ženy sa stávajú autonómnejšie a začínajú rozhodovať o svojom živote sami. V literatúre sa autori nevedia zhodnúť na tom, čo presne zapríčinilo tieto výrazné zmeny. Hakim (2003) vo svojej novej teórii preferencií tvrdí, že kľúčové v rámci emancipácie žien sú dve revolúcie a to antikoncepcná a revolúcia v rovnosti príležitostí.

2.1. Vplyv spoločnosti, kultúry a médií

Jednotlivci tvoria spoločnosť a spoločnosť ovplyvňuje jednotlivcov. Vplyv spoločnosti a médií na formovanie životných stratégií je treba chápať ako vplyv jednotlivých štruktúr (zákony, trh práce, zamestnanie, dostupnosť vzdelania, dostupnosť informácií, zdravotnej starostlivosti, komunita, ...) či už v pozitívnom zmysle alebo v negatívnom zmysle ako obmedzujúcich, limitujúcich faktorov. Samozrejme nesmieme zabúdať aj na vplyv náboženstva, respektíve cirkevných štruktúr. Tento vplyv však v súčasnosti v mnohých krajinách nemá už taký významný dopad na formovanie životných stratégií, ako v minulosti. Na druhej strane médiá ako ich poznáme dnes sa stávajú významným činiteľom pri formovaní názorov mladých ale aj starých vo všetkých sférach spoločenského života. Masové rozšírenie tlače, rádia, televízie a neskôr internetu ako globálneho komunikačného prostriedku prinieslo jedinečný nástroj na ovládanie, respektíve formovanie názorov ľudí. S masovým rozšírením internetu a médií sa mení aj celá spoločnosť. V spoločnosti, kde dominujú médiá, ako hovorí Baudrillard (1988), sú názory tvorené prúdmi obrázkov, obrazov a filmov v televíznych programoch. Svet sa mení na miesto akéhosi predstierania, klamu, v ktorom ľudia vnímajú viacej médiá, či už internetové, televízne alebo iné, radšej ako reálnych ľudí a miesta. Média sú silným nástrojom pri tvorbe názorov v spoločnosti a aj pri tvorbe názorov jednotlivcov vo všetkých smeroch spoločenského života.

Národné štáty sú na ústupe, kultúry národov a štátov sa vytrácajú a vytvára sa globálna kultúra "main streamu". Spolu s úpadkom kultúry jednotlivých národov sa vytráca aj vplyv náboženstiev v novej post-modernej spoločnosti. Názory jednotlivcov sú teda v súčasnosti formované kultúrou "main streamu" sprostredkovanou médiami, ktoré sú globálne dostupné a sú obmedzované kapitalistickými štruktúrami, respektíve rizikami spojenými s kapitalistickým ponímaním ekonomiky. Sociológ Giddens sa stotožňuje s názorom aj iných sociológov (Beck 1992, 1995, Castells 1996), že súčasný svet (spoločnosť) je plný neistoty a rizika a zdôrazňuje potrebu vytvoriť nové teórie, ktoré nám pomôžu pochopiť novú post-modernú spoločnosť. Vytvára sa spoločnosť založená na riziku a teda aj jednotlivci musia svoje rozhodnutia a životné stratégie prispôbovať riziku.

2.2. Ekonomické vplyvy a vplyvy trhu práce

Téme vplyvu ekonomických faktorov na plodnosť (čo môžeme chápať aj ako životné stratégie) sa detailne venuje McDonald (2002, 2004, 2006) a vo svojej práci (2004) rozpracoval 4 teórie poklesu plodnosti. Tieto 4 teórie vychádzajú z ekonomických teórií, respektíve sú založené na predpoklade, že ekonomické faktory zohrávajú kľúčovú úlohu pri reprodukčnom správaní. Aj keď sú tieto teórie prezentované oddelene, všetky 4 sú dôležité a nie sú to vzájomne vylučujúce sa alternatívy. Sú to teória racionálnej voľby, teória averzie voči riziku, teória post-materialistických hodnôt a teória rovnosti pohlaví.

Ekonomický vplyv a vplyv trhu práce na formovanie životných stratégií je založený na predpoklade, že výchova detí je v súčasnosti ekonomicky nákladná a prínos detí či už ekonomický, alebo psychologický prichádza hlavne v budúcnosti (McDonald 2004, Bonke, Esping-Andersen 2009). Hlavné ekonomický prínos detí, respektíve nových generácií je vo veľkej miere hlavne zameraný na celú spo-

ločnosť a preto môžeme chápať výchovu detí ako altruistický cieľ, čo je v rozpore so súčasnou prevažnou individualizmom. Samotná výchova detí je teda veľmi nákladný proces spojený s mnohými rizikami, ktoré musia budúci rodičia zvažovať (a teda jednotlivci sa rozhodujú v rámci teórie racionálnej voľby, teórie averzie voči riziku a teórie post-materialistických hodnôt). Tieto vplyvy sa začínajú prejavovať výrazne až v dospelosti jednotlivcov, respektíve v čase, kedy sa jednotlivci osamostatnili zakladajú rodinu, spolužitie s partnerom, alebo už nejaký čas žijú v partnerstve a začínajú sa rozhodovať o tom či mať deti. Samozrejme nie každý môže alebo chce ovplyvňovať svoju plodnosť. Dostupnosť antikoncepcie pre ženy v súčasnosti dáva vysoké predpoklady pre reguláciu plodnosti.

Sociálne teórie vychádzajú často z predpokladu, že správanie ľudí sa deje v rámci istej racionality. Tento predpoklad je založený na teórii racionálnej voľby (rational choice theory), ktorej základ vychádza z neoklasicistických ekonomických teórií, z ktorých niektoré zohrali významnú úlohu aj pri vysvetlení plodnosti (Rabušic 2001). Táto teória vychádza z predpokladu, že človek sa chová účelovo a že sa pri svojom jednaní snaží v rámci daných (a veľmi často i obmedzených) zdrojov naplniť svoje záujmy. Pri rozhodovaní zvažujú jednotlivci zisky, ktoré im určité chovanie prinesie, v porovnaní s nákladmi, ktoré na ne budú musieť vynaložiť. Iba v tom prípade, keď si myslia, že zisky budú vyššie než náklady, budú realizovať svoje plány. Teória racionálnej voľby teda zdôrazňuje váhu individuálneho jednania a rozhodovania a jeho vplyv na formovanie sociálnych faktov. Kľúčovými koncepciami sú v nej "individuálna voľba" a "optimalizácia". Človek si pri rozhodovaní vyberá z rôznych možností správania a rozhodujúcim pri jeho voľbe je to, aby zo svojho správania získal ten najlepší možný alebo optimálny výsledok. Optimálny v tomto kontexte je chápaný ako taký, ktorý maximalizuje spech a užitočnosť. Človek volí také správanie, ktoré mu prináša najvyšší zisk, bohatstvo, slasť, pohodu, ocenenie a i., ktoré maximalizujú jeho úžitok. Oponenti teórie racionálnej voľby však tvrdia, že človek ja v každodennom živote schopný v adekvátnej miere získavať, uchovávať a spracovávať obmedzené množstvo informácií, na základe ktorých sa rozhoduje. Preto namiesto o racionalite hovoria o "spúťanej racionalite", kde jednotlivci majú obmedzené rozhodovacie schopnosti (Rabušic 2001).

K týmto mikroekonomickým teóriám prispel Easterlin (1987a) inovatívnym prvkom "relatívneho príjmu". Úroveň plodnosti (v našom prípade voľba životných stratégií) nie je podľa Easterlina nevyhnutne ovplyvňovaná absolútnou úrovňou ekonomiky, v ktorej sa jednotlivci nachádzajú, v okamihu keď sa rozhodujú o plodnosti (životných stratégiách), ale závisí skôr od toho ako túto ekonomickú úroveň jednotlivci vnímajú. Táto percepčia závisí od toho, aká bola ekonomická úroveň jednotlivcov v období jeho socializácie a od osobných preferencií porovnávaných s obdobím socializácie (detstva).

S emancipáciou žien a vyrovnávaním rodových rozdielov na trhu práce prichádza aj výrazný vplyv tejto oblasti na plodnosť žien a teda aj na tvorbu životných stratégií, hlavne žien, v oblasti rodiny a reprodukcie. Prispôbenie pracovného života žien a rodičovstva býva veľmi komplikované. Tu je dôležitý prístup zamestnávateľov, ktorý má často negatívny dopad na budúce reprodukčné preferencie žien. Keďže dopad rodičovstva na život žien a ich participáciu na trhu práce je značný, čomu sa venuje mnoho autorov (napr. Uunk, Kalmijn Muffels 2005; Philipov, Spéder, Billari 2006; Hašková 2010). V svetle mikroekonomických teórií fertility je kľúčom k vysvetleniu poklesu plodnosti premena preferencií k vyššej kvalite detí. S nárastom vzdelanosti a sociálneho statusu žien (aj celkovej úrovne spoločnosti) stúpajú aj nároky na kvalitu výchovy. Kvalitnejšia výchova však so sebou nesie vyššie náklady (na vzdelanie, zdravotnú starostlivosť, záľuby ...) a samozrejme aj viac času strávených s deťmi. Vzhľadom na to, že sa zvyšuje participácia žien na trhu práce a zvýšili sa aj ich mzdy, zvýšili sa aj "náklady stratených príležitostí". Tento pojem vyjadruje ekonomickú hodnotu času stráveného s výchovou detí. V rôznych rodinách, partnerstvách je cena stratených nákladov rôzna a závisí od vzdelanosti jednotlivcov (žien) a profesionálneho postavenia jednotlivcov (žien).

Ekonomické vplyvy a vplyvy trhu práce sa teda začnú prejavovať v skorej dospelosti, respektíve v čase keď sa jednotlivci (ženy) začínajú rozhodovať o tom či mať a nemať deti. Keďže sa prejavujú až v tomto čase, v mnohých prípadoch výrazne menia predstavy jednotlivcov nadobudnuté v období detstva a dospievania a v priebehu života jednotlivci menia svoje životné stratégie, respektíve ich prispôbujú danému stavu a svojim ekonomickým možnostiam.

Sobotka (2004a) vyčleňuje nasledujúce okruhy vplyvu na odkladanie plodnosti. Aj keď ide o faktory vplyvu na odkladanie rodičovstva, je zrejme, že tieto faktory (okruhy) vplyvajú aj celkovo na rozhodovanie sa či mať alebo nemať deti. Tak isto tieto faktory ovplyvňujú rozhodovanie jednotlivcov o ideálnej veľkosti rodiny, respektíve počte detí, ktoré by chceli v budúcnosti mať. Čiže môžeme tieto

faktory považovať aj za faktory vplyvajúce na tvorbu životných stratégií v oblasti reprodukčného správania jednotlivcov.

- 1) vplyv úrovne vzdelanosti,
- 2) konflikt medzi zamestnaním a rodičovstvom,
- 3) nezamestnanosť, neistota, ekonomické podmienky a načasovanie prvého pôrodu,
- 4) transformácia rodiny a partnerských vzťahov,
- 5) "antikoncepcná" revolúcia a odklad pôrodov prvého poradia.

2.3. Teória preferencií

V ekonomických teóriách zameraných na plodnosť a zamestnanosť žien sa vyskytujú dva trendy. Nárast zamestnanosti žien a pokles plodnosti (Lesthaeghe 1998), ktoré viedli k myšlienke, že proročné zamestnanecké politiky môžu vyriešiť problém poklesu plodnosti (McDonald 2000, 2002). Easterlin (1987) tvrdí, že nie je rozhodujúcim absolútny príjem, ale relatívny príjem k osobným aspiráciám jednotlivca, ktoré boli často tvorené v detstve a závisia výrazne od štandardu života. Tieto myšlienky a teórie však narábajú s plodnosťou na makro úrovni a často implicitne považujú ženy za homogénny súbor, v oblasti názorov, preferencií a životných stratégií v celej západnej Európe. Hakim (2003) sa snaží teóriou preferencií ukázať, že ženy (ale aj muži) sú súbor heterogénny čo sa názorov a preferencií týka. Ďalším inovatívnym prístupom teórie preferencií je, že považuje ženy za hlavné aktérky v rozhodovaní sa o svojom reprodukčnom správaní. Historické poklesy plodnosti považuje autorka hlavne za následky rozhodovania mužov, avšak po 60-tych rokoch 20. storočia, kedy došlo k revolúcii v oblasti antikoncepcie a následne aj k progresu v oblasti emancipácie žien sa kontrola reprodukcie preniesla na ženy a priniesla aj psychologické zmeny istú dávku autonómie, zodpovednosti a slobody žien. Ženské ciele a postoje sa stali kľúčovými pre pochopenie postavenia žien v spoločnosti a zmenách v plodnosti. Táto zásadná zmena si podľa autorky vyžaduje nový prístup k výskumu a nové teórie.

Ukazuje sa, že postoje, hodnoty a životné ciele majú výrazný dopad na dospelosť tak u mužov ako aj u žien, v modernej spoločnosti. Teória preferencií sa snaží stavať na týchto predpokladoch a zabezpečiť tak nový model založený na ženských cieľoch a prioritách, ktoré napomôžu k predikcii v zamestnaneckých zámeroch žien a reprodukčných zámeroch žien.

Autorka považuje ženy za heterogénny súbor v oblasti preferencií, v konflikte zamestnanosti a rodičovstva. Autorka vyčlenila tri základné skupiny žien podľa ich preferencií a histórii v zamestnanosti a rodičovstve. Heterogenita v preferenciách a prioritách vytvára konfliktné záujmy medzi týmito skupinami a podiely jednotlivých skupín žien sa v jednotlivých moderných populáciách líšia, pretože verejná politika štátov uprednostňuje jednu alebo druhú skupinu. Ak majú ženy prístup, respektíve možnosť sa samostatne rozhodovať v oblasti pracovnej a rodinnej, volia si z troch životných štýlov alebo stratégií: adaptabilné ženy, pracovne orientované a rodinne orientované ženy. Tieto rôznorodé životné preferencie (štýly, stratégie) sa dajú identifikovať na všetkých úrovniach vzdelania a vo všetkých sociálnych triedach.

Adaptabilné ženy (adaptive women) tvoria v populáciách najpočetnejšiu zložku. Preferujú kombináciu zamestnania a rodiny, bez výraznej preferencie jedného či druhého. Chcú to najlepšie z oboch svetov. Niektoré špecifické zamestnania sú vyhľadávané týmto typom žien, ako napríklad učiteľstvo, prípadne zamestnanie s pracovnou dobou ako na školách. Veľká väčšina žien, ktoré po narodení dieťaťa prejdú na polovičný úväzok sú adaptabilné ženy, ktoré sa snažia obetovať toľko času rodine čo aj práci.

Pracovne orientované ženy (work-centered women) sú v minorite aj napriek masívnemu nárastu počtu žien s vyšším vzdelaním, na profesionálnych a manažérskych pozíciách v posledných 3 desaťročiach. Pracovne orientovaní ľudia (muži aj ženy) sústredia svoju pozornosť na konkurenčné aktivity vo verejnej sfére – kariéra, šport, politika, alebo umenie. Rodinný život je prispôbený tomu pracovnému a mnohé z týchto žien ostávajú bezdetné aj keď sa vydajú. Kvalifikácia a tréning sú brané ako investícia do kariéry a nie ako poistka v prípade skupiny adaptabilných žien. Väčšina mužov je pracovne orientovaných oproti iba minorite žien.

Treťou skupinou žien sú rodinne orientované ženy (home-centered, family-centered woman), ktoré sú taktiež v minorite a relatívne neviditeľné v západných vyspelých krajinách, keďže politická a mediálna pozornosť je orientovaná na pracujúce ženy a kariéristov. Rodinne orientované ženy preferujú rodinný a domáci život po tom, čo sa vydajú. Tieto ženy inklinujú k väčším rodinám a pokiaľ rodina netrpí finančnými problémami tak nepracujú. Nedá sa povedať, že by investovali menej času a prostriedkov vzdelávaniu a kvalifikácii, pretože vzdelávací systém funguje ako "manželský trh" aj ako tréningová inštitúcia.

Typická žena v súčasnosti je adaptabilná a vysoko náchylná na sociálny a spoločenský tlak a politické signály. V súčasnosti všetky signály vedú k platenej práci ako ideálneho scenára pre ženy. Revolúcia v rovnosti pohlaví v zamestnaní výrazne zlepšila odmeňovanie a podmienky na trhu práce. Na druhej strane sociálny status a odmeňovanie materstva sa nezmenilo (v najlepšom), a v mnohých prípadoch sa zhoršilo. Spoločenské stigma ohľadne slobodných matiek sa rozplynulo, ale bolo nahradené sociálnym a ekonomickým stigmatom nezamestnaných žien. V tomto kontexte pracovne orientované ženy si často volia bezdetnosť, adaptabilné ženy nie sú podporované v tom, aby mali deti a rodinne orientované ženy sa cítia byť ignorované.

Teória preferencií (Hakim, 2003) sa snaží ukázať, že preferencie každého jedinca majú zásadný vplyv na budúcnosť v oblasti reprodukcie a zamestnanosti. Samozrejme sa objavujú aj protichodné názory na túto teóriu (McRae S., 2003a, 2003b), ktoré hovoria o tom, že preferencie jednotlivcov sú ovplyvňované mnohými vonkajšími vplyvmi a môžu sa v priebehu života meniť, s čím teória preferencií explicitne nepočíta. S výraznejšími zmenami počíta iba pri skupine adaptabilných žien. Jedným z hlavných vplyvov, ktoré vplývajú na rozhodnutia ľudí hlavne v dospelosti sú ekonomické faktory, ktoré popisuje McDonald vo svojich teóriách poklesu plodnosti. Taktiež Hašková (2006) poukazuje na fakt, že preferencie a zmysľovanie žien sa v priebehu dospievania a dospelosti menia v závislosti od podmienok ekonomických, spoločenských, kultúrnych a iných. Samozrejme vplyv na rozhodovanie majú aj osobné skúsenosti jednotlivcov.

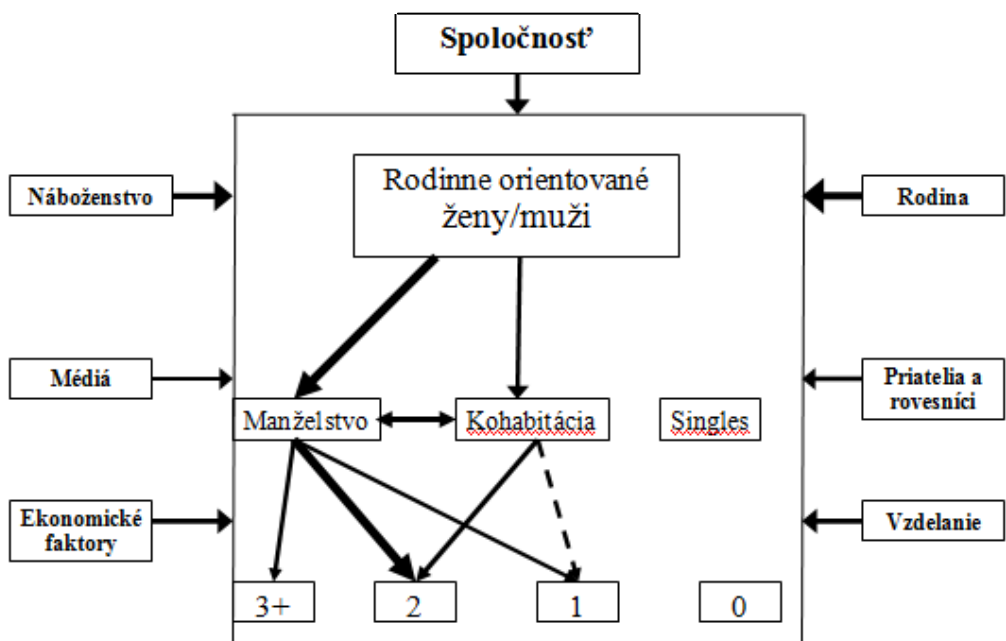
3. Typy životných stratégií

Samotné životné stratégie v oblasti rodinného a reprodukčného správania sú tvorené od narodenia. Ako jednotlivce rastie, postupne preberá hodnoty a prispôsobuje svoje správanie rodine, spoločnosti, priateľom, škole, kariére a iným. Nadobúda základné predstavy o svojej budúcnosti v oblasti rodiny a reprodukcie. Môžeme v zásade súhlasiť s rozdelením sociologičky Hakim na 3 základné typy žien, respektíve aj mužov, v oblasti rodiny, reprodukcie a zamestnania. Tieto sú však v priebehu života jednotlivcov vystavené mnohým faktorom (hlavne ekonomického charakteru), ktoré menia postoje jednotlivcov či už dobrovoľne alebo nedobrovoľne. Tak ako Hašková (2010) charakterizuje bezdetnosť bez voľby, respektíve nedobrovoľná bezdetnosť pod vplyvom rôznych faktorov.

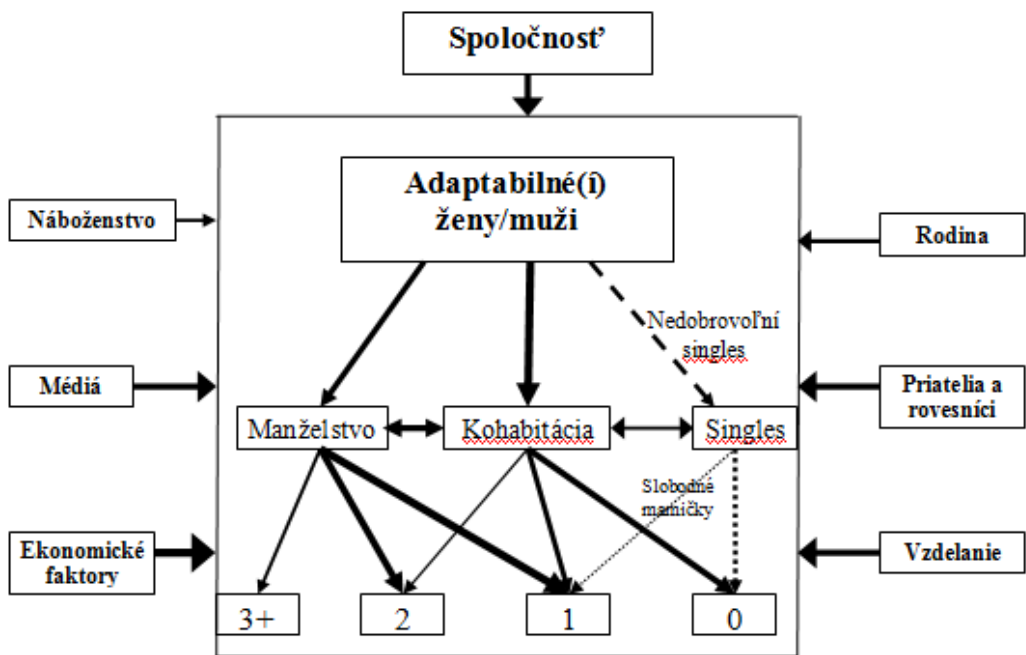
V nasledujúcich schémach formovania životných stratégií teda vychádzame z rozdelenia sociologičky Hakim (2003). Tá rozdeľuje ženy, ale aj mužov na 3 základné skupiny, podľa ich vzťahu k rodinnému, reprodukčnému a pracovnému životu. Tieto preferencie, respektíve postoje sa počas života výrazne nemenia. V prvej skupine sú rodinne orientované ženy, v druhej adaptabilné ženy a v tretej pracovne orientované ženy. Autorka predpokladá, že v každej populácii sa nachádza okolo 20 % rodinne orientovaných žien (prípadne sa pohybuje medzi 10 – 30 % v závislosti od špecifik populácie a spoločnosti), 60 % adaptabilných žien (prípadne varíruje medzi 40 – 80 % v závislosti od špecifik populácie a spoločnosti) a 20 % pracovne orientovaných žien (prípadne sa pohybuje medzi 10 – 30 % v závislosti od špecifik populácie a spoločnosti (Hakim 2003, Rabušic 2004).

Pri popise typov životných stratégií v oblasti rodiny a reprodukcie vychádzame z týchto troch typov žien (mužov), pričom v priebehu života sú tieto preferencie (nadobudnuté hlavne v detstve v rámci rodiny) vystavované vplyvom rôznych faktorov. Jednotlivé faktory (spoločnosť, náboženstvo, rodina, médiá, vzdelanie, priatelia a rovesníci a ekonomické faktory) pôsobia v rôznom čase a s rôznou intenzitou na dané tri skupiny žien (mužov).

Rodinne orientované ženy (muži) sú zo všetkých najviac ovplyvňované rodinou, spoločnosťou a aj religiozitou a náboženstvom, aj keď vplyv religiozity sa vo všeobecnosti vytráca. Tieto ženy vidia už od malička dôležitosť rodiny, ktorá je im prezentovaná v rodine, prípadne v rámci komunity (spoločnosť, priatelia rovesníci) napríklad aj náboženskej, a teda cieľom týchto žien s absolútnou prioritou je založenie rodiny a výchova detí. Samozrejme s poklesom významu religiozity a náboženstiev nie je tento vplyv nevyhnutný a tento typ žien je aj medzi "neveriacimi". Na grafe č.3 vidíme, že hlavné trajektórie vedú k manželstvu a 2-detnej rodine. Do istej miery sa u týchto žien (mužov) vyskytujú aj kohabitácie, ale tie hlavne ako stupeň k manželstvu. Vplyv médií nie je u týchto žien zásadný. Vplyv vzdelania a ekonomických faktorov sa prejavuje až v neskoršom veku a prejavuje sa hlavne pri rozhodovaní o počte detí. Či už priamo vyššia vzdelanosť posúva začiatok reprodukčného obdobia žien a teda znižuje počet detí, alebo ekonomické podmienky negatívne vplývajú na počet detí, ktoré tieto ženy neskôr majú. Fenomén singles sa v tejto skupine žien (mužov) nevyskytuje a ani bezdetnosť, iba ak vo veľmi výnimočných prípadoch, ktoré jednotlivci nemôžu dostatočne alebo vôbec ovplyvňovať.

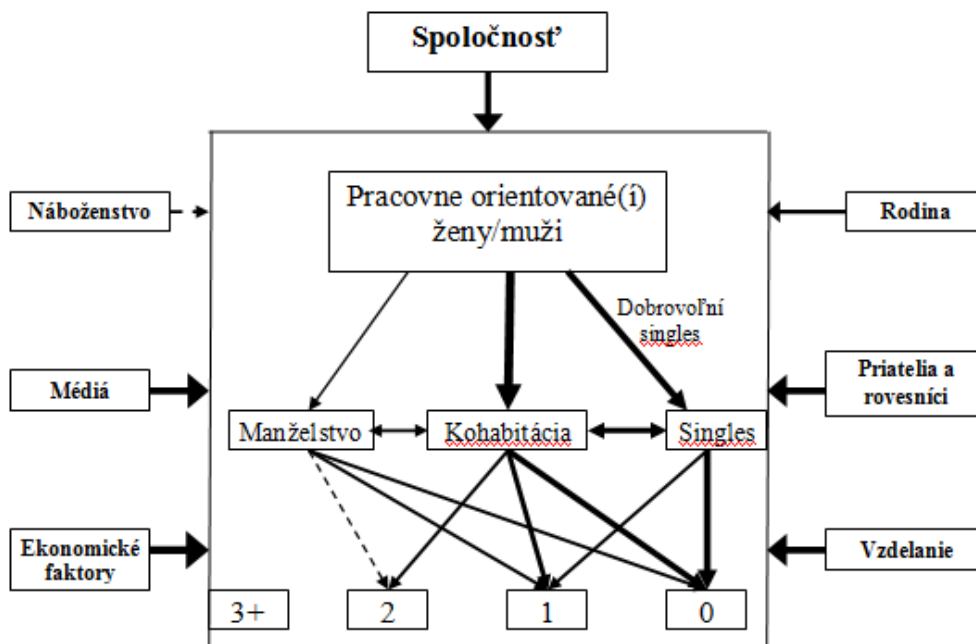
Obr.1. Teoretický model životných stratégií rodinne orientovaných žien a mužov

Obr. 2. Teoretický model životných stratégií adaptabilných žien a mužov

Adaptabilné ženy (muži), ako už aj s pomenovania vyplýva, sú veľmi prispôsobivé a vplyv jednotlivých faktorov býva zásadný na ich budúce životné stratégie. Rodina a náboženstvo u týchto žien (mužov) zohráva menšiu úlohu. Výraznejšiu úlohu už pri tvorbe vzťahov zohrávajú priatelia médiá (vnímané ako celá spoločnosť). Pri rozhodovaní o počte detí vystupujú faktory vzdelanosti a ekonomické faktory znovu ako najdôležitejšie. Prispôsobivosť, respektíve výrazná závislosť od faktorov, vytvára najrozmanitejšiu škálu životných stratégií u tejto skupiny a keďže sa jedná o najpočetnejšiu skupinu v populáciách je dôležité poznať vplyv jednotlivých faktorov a limitujúcich faktorov, ktoré ovplyvňujú rozhodovanie jednotlivcov tejto skupiny v oblasti rodiny a reprodukcie. Vo veľkej miere sa objavujú kohabitácie, väčšinou bez detí ale aj jednodetné výnimočne dvojdetné, keďže kohabitácie sú vo veľkej miere pred stupňom manželstva dieťa býva zámerkou pre sobáš. Na druhej strane môže dieťa spôsobiť aj rozchod a z žien sa stávajú nedobrovoľné (väčšinou) slobodné mamičky. Manželstvo má tiež výrazné zastúpenie a v závislosti od pôsobenia hlavne ekonomických a vzdelanostných faktorov sú tieto manželstvá jedno alebo dvoj detné v menšej miere troj a viac detné. Na druhej strane sa u adaptabilných žien a mužov vyskytuje fenomén singles v drvivej väčšine ako nedobrovoľná životná stratégia a aj bezdetnosť je u tejto skupiny nedobrovoľná, zapríčinená hlavne faktormi ekonomickými, vzdelanostnými, alebo takými ktoré jednotlivci nedokážu jednoducho či vôbec ovplyvniť (neplodnosť, nenájdenie si vhodného partnera).

Pracovne orientované ženy a muži sa prioritne venujú práci a budovaniu kariéry a tomu podriaďujú aj svoje životné stratégie. Výrazný vplyv na túto skupinu majú médiá (propagácia životného štýlu úspešných), priatelia (stretávanie sa v kruhu mladých a úspešných priateľov, spolupracovníkov), ekonomické faktory (v zmysle osobných očakávaní bohatstva) a vzdelania (v zmysle budovaní základu pre kariéru). V samotných životných stratégiách prevládajú hlavne kohabitácie bez detí, prípadne s jedným výnimočne dvoma deťmi. Kohabitácie samozrejme môžu viesť k manželstvu. Pracovne orientované ženy a muži v zásade neodmietajú manželstvo, ale aj v prípade sobáša ostáva ich prioritou práca, nie rodina. Na druhej strane medzi pracovne orientovanými ženami a mužmi sa tvoria aj životné stratégie dobrovoľných singles a dobrovoľných bezdetných. Prípadne aj dobrovoľných single matiek na rozdiel od predchádzajúcej skupiny žien, kde sú slobodné matky skôr nedobrovoľným javom spôsobené nepriaznivými podmienkami.

Obr. 3. Teoretický model životných stratégií pracovne orientovaných žien a mužov

V súčasnosti prevláda vysoká diverzifikácia vo formách rodiny a formách spolužitia (Giddens, 2006). Aj v postranzitnom období, respektíve v období tranzície, sa stále ukazujú rozdiely medzi krajinami severozápadnej Európy a juhovýchodnej Európy (Fokkema T., Liefbroer A.C. 2008), vychádzajúce z rôznych kultúrno-spoločenských tradícií (Reher 1998). Pôsobenie jednotlivých faktorov, respektíve podmienky tvorby životných stratégií sú priestorovo (geograficky) diferencované. Aj keď prevládajú stále tieto rozdielnosti medzi krajinami Európy, je možné pozorovať istú konvergenciu v životných stratégiách, respektíve v niektorých ukazovateľoch rodinného a reprodukčného správania, ktorú Sobotka a Toulemon (2008) nazvali „Convergence to diversity“ (približovanie sa k diverzite, veľkej rozdielnosti v životných stratégiách).

Záver

Mnohé spoločnosti vyspelých krajín sa dostali koncom 20. storočia do ďalšej etapy vývoja. Ide o etapu tranzície celej spoločnosti, pričom zaznamenávame výrazné zmeny v demografickom správaní a teda aj zmeny v životných stratégiách jednotlivcov a osobitne v životných stratégiách v oblasti rodiny a reprodukcie.

Životné stratégie jednotlivcov sa tvoria už od narodenia v rámci rodiny, v školách medzi kamarátmi, rovesníkmi, v práci, sú tvorené spoločnosťou, výrazne ovplyvňované ekonomickými faktormi, trhom práce a sú formované médiami. Sociologička Hakim verí, že základné preferencie jednotlivcov nadobudnuté v detstve ohľadne rodiny a kariéry zostávajú nezmenené a výrazne ovplyvňujú budúce rodinné a reprodukčné správanie a aj správanie sa žien na trhu práce. Na druhej strane McRae (2003), nesúhlasí s tvrdením, že preferencie jednotlivcov zostávajú nemenné, ale že sa v priebehu života menia a podliehajú mnohým vonkajším faktorom ekonomickým, inštitucionálnym, alebo spoločenským.

Môžeme teda konštatovať, že životné stratégie sa formujú počas života jednotlivcov a sú ovplyvňované, rodinou, spoločnosťou, médiami, ekonomickými faktormi, respektíve obmedzeniam a i. Jednotlivci získavajú od narodenia isté predstavy o svojich životných stratégiách, ktoré ich v zásade rozdeľujú do troch základných skupín v oblasti rodiny a reprodukcie: rodinne orientovaných, adaptabilných a pracovne orientovaných ľudí. Tieto základné preferencie sú však vystavené počas života mnohým ďalším vplyvom, najmä ekonomického charakteru (respektíve obmedzeniam), ktoré dodatočne formujú výsledné životné stratégie jednotlivcov. Z týchto troch základných skupín a pôsobenia jednotlivých faktorov vychádzajú tri teoretické modely tvorby životných stratégií jednotlivcov v oblasti rodiny a reprodukcie. Môžeme v nich identifikovať aj nové životné stratégie, respektíve fenomény singles a bezdetnosti.

Literatúra

- BAUDRILLARD J. 1988: Selected writings. Cambridge: Polity, 1988. IN: GIDDENS A. 2006. Sociology (5th edition). Polity Press 2005, Cambridge Uk.
- BEALL, J., KANJI, N. 1999a: Households, Livelihoods and Urban Poverty. Theme Paper 3: ESCOR Commissioned Research on Urban Development. Birmingham, University of Birmingham, 38 s.
- BEALL, J., KANJI, N. 1999b: Households, livelihoods and urban poverty. Urban Governance, Partnership and Poverty, DFID, 1999.
- BECK U. 1992: Risk Society: Towards a New Modernity. London: Sage, 1992.
- BECK U. 1995: Ecological Politics in an Age of Risk. Cambridge: Polity 1995.
- BONGAARTS J., 2001: Fertility and Reproductive Preferences in Post-Transitional Societies. Population and Development Review, vol.27, 2001, pp.260-281.
- BONKE J., ESPING-ANDERSEN G. 2009: Family Investments in Children – Productivities, Preferences and Parental Child Care. European Sociological Review, Vol. 27, No. 1, 2009, pp.43-55.
- CASTELLS M. 1996: The Rise of the Network Society. Oxford: Blackwell, 1996.
- CUNNINGHAM M., THORTON A. 2006: The influence of parent's marital quality on adult children's attitudes toward marriage and its alternatives main and moderating effects. Demography, vol.43(4), november 2006, pp.659-672.
- DFID 2001: Sustainable livelihoods guidance sheets.
Dostupné na: http://www.livelihoods.org/info/info_guidancesheets.html
- EASTERLIN R. 1987a: Birth and Fortune: The Impact of Numbers on Personal Welfare. In: EASTERLIN R., 1987b. Birth and Fortune: The Impact of Numbers on Personal Welfare. In:

- LUTZ W., SKIRBEKK V, TESTA M.R., 2006, The Low-Fertility Trap Hypothesis: Forces that May Lead to Further Postponement and Fewer Births in Europe.
- ELLIS, F. 1998: 'Survey article: Household strategies and rural livelihood diversification'. *The Journal of Development Studies*. Vol.35, No.1, pp.1–38.
- ELLIS, F. 2000: *Rural Livelihoods and Diversity in Developing Countries*, Oxford, Oxford University Press
- FOKKEMA, T., LIEFBROER, A.C. 2008: Trends in living arrangements in Europe: Convergence or divergence? *Demographic research* vol.19 (2008), pp 1351-1418.
- GIDDENS, A. 2006: *Sociology* (5th edition). Polity Press 2005, Cambridge Uk.
- HAKIM, C. 2003: A New Approach to Expanding Fertility Patterns: Preferences Theory. *Population and Development Review*, vol.29, no.3, 2003, pp. 349-374.
- HAŠKOVÁ, H. 2010: *Odkládání rodičovství a bezdětnost v české společnosti*. Sociologické nakladatelství (Slon) Praha 2006.
- JANDOUREK, J. 2003: *Úvod do sociologie*. Portál, Praha 2003.
- LESTHAEGHE, R. 1998: "On theory development: applications to the study of family formation", *Population and Development Review*, New York, vol.21 (1): 1-14
- LESTHAEGHE, R. 2001: "Postponement and recuperation: Recent fertility trends and forecasts in six Western European countries". IPD Working Paper 2001-1, Interface Demography, VUB, Brussels.
- KOLLMAIR, M, GAMPER, S. 2002: The sustainable livelihoods approach. DSGZ, 2002. Input paper for the Integrated Training Course of NCCR North-South Aeschiried, Switzerland, pp. 11.
- KOHLER H.-P., BILLARI F., ORTEGA J.A. 2002: The emergence of lowest-low fertility in Europe during the 1990s. *Population and Development Review*, Vol. 28, Issue 4, December 2002, pp. 641-680.
- MCDONALD, P. 2002: Sustaining Fertility through Public Policy: The Range of Options. *Population*, vol. 57, no. 3, 2002, pp. 417-446.
- MCDONALD, P. 2004: Možnosti státní politiky k udržení plodnosti. *Demografie*, roč. 46, č.1, 2004.
- MCDONALD, P. 2006: Low fertility and the State: The Efficacy of Policy. *Population and development review*. Vol. 32(3), september 2006, pp. 485-510.
- MCRAE, S. 2003a: Constrains and choices in mothers' employment careers: a consideration of Hakim's Preference Theory. *British Journal of Sociology*, vol.54, no.3, 2003, pp.317-338.
- MCRAE, S. 2003b: Choice and constraints in mother's employment careers: McRae replies to Hakim. *British Journal of Sociology*, vol.54, no.4, 2003, pp.585-592.
- NEYER, G. 2009: Rodinná politika a plodost v Evropě: Pronatalitní politika v souvislosti s politikou genderovou, politikou zaměstnanosti a opatřeními týkajícími se péče o děti. *Demografie*, 2009, 51, pp.235-251.
- NEYER, G., ANDERSSON, G. 2008: Consequences of Family Policies on Childbearing Behaviour: Effects or Artifacts? *Population and development review*, Vol.34(4), december 2008, pp. 699-724.
- PARSONS, T., BALES, R.F. 1956: *Family Socialization and Interaction Process*, Routledge & Kegan Paul 1956, London. IN: GIDDENS A. 2006. *Sociology* (5th edition). Polity Press 2005, Cambridge Uk.
- PINE, F., BRIDGER, S. (eds) 1998: *Surviving Post-Socialism: Local Strategies and Regional Responses*. London: outledge. IN: PICKUP F., WHITE A. 2003. *Livelihoods in Postcommunist Russia: Urban/Rural Comparisons*. *Work Employment Society* 17, 419-434.
- RABUŠIC, L. 2001: *Kde ty všechny děti jsou? Porodnost v sociologické perspektivě*. Sociologické nakladatelství (Slon) Praha 2001.
- RABUŠIC, L. 2004: *Kde ty všechny děti jsou? Rozhovor pre časopis Reflex*, 2004. Dostupné na: <http://www.jedinak.cz/stranky/txtrabusic.html> (25.01.2012).
- RADIČOVÁ, I. (ed.) 1998: *Vieme čo odmietame a vieme čo chceme? Zborník záverečných štúdií SOCO projektov*. S.P.A.C.E., Bratislava, 207 s. IN: BEALL, J., KANJI, N. (1999b). *Households, livelihoods and urban poverty*. *Urban Governance, Partnership and Poverty*, DFID, 1999.
- REHER, D. S. 1998: Family ties in Western Europe: persistent contrasts, *Population and Development Review* 24:2, 203-234.
- SINGLE-RUSHTON W., 2009: Plodnost v Anglii a Walesu – Nečekané souvislosti rodinné politiky? *Demografie*, 2009, 51, pp. 258-265.
- SENNET, R., 1998: *The Corrosion of Character: The Personal Consequences of Work in the New Capitalism*, Norton 1998, London. IN: GIDDENS A. 2006. *Sociology* (5th edition). Polity Press 2005, Cambridge Uk.
- SLAVKOVSKÝ, P. 2005: Životné stratégie ľudí spätých s poľnohospodárskou prvovýrobou na Slovensku v 20. a 21. storočí. *Slovak Ethnology (Slovenský národopis)*, 2, pp. 119-134.

- SOBOTKA, T. 2004a: Postponement of Childbearing and Low Fertility in Europe. Doctoral thesis – University of Groningen. Amsterdam: Dutch University Press.
- SOBOTKA, T. 2004b: Is Lowest-Low Fertility in Europe Explained by Postponement of Childbearing? Population and Development Review, vol 30/2 2004, pp. 195-220.
- SOBOTKA, T., TOULEMON L., 2008: Changing family and partnership behaviour: Common trends and persistent diversity across Europe. Demographic research vol.19 (2008), pp 85-138.
- UUNK, W., KALMIJN, M., MUFFELS, R. 2005: Impact of Young Children on Woman's Labour Supply - A Reassessment of Institutional Effects in Europe. Acta Sociologica 48(1), 2005, pp. 41-62.
- VAN DE KAA, D. J. 1987: Europe's Second Demographic Transition. Population Bulletin, 42, 1, pp. 1-57
- VAN DE KAA, D. J. 2001: Postmodern Fertility Preferences: From Changing Value Orientation to New Behaviour. Population and Development Review vol.27, 2001, pp. 290-331.
- VOAS, D. 2003: Conflicting Preferences: A Reason Fertility Tends to Be Too High or Too Low. Population and Development Review, vol.29, no.4, 2003, pp. 627-646.
- WALLACE, C. 2002: Household Strategies: their conceptual relevance and analytical scope in social research. Sociology, 36.

Tento príspevok vznikol vďaka podpore grantu pre mladých vedcov UK č. UK/123/2012 a vďaka podpore grantu VEGA 1/0562/12 s názvom "Nové demografické analýzy a prognózy obyvateľstva Slovenska a jeho regiónov s využitím progresívnych geografických aplikácií"

Family and Reproduction “Life Strategies“: Changes and Influencing Factors

Michal KATUŠA

***Summary:** Many societies of developed countries have reached a next stage of development at the end of the 20th century. It is a phase of transition of the whole society and one can recognize significant changes in demographic behavior, the changes in individual „life strategies“. Particularly „life strategies“ in the area of family and reproduction behaviour. These „life strategies“ of individuals are formed from birth in the family, in schools, among friends, peers, in work, formed by society, driven largely by economic factors, labour market and shaped by the media. According to sociologist Hakim individuals can be divided into three basic groups of family, reproduction and labour behaviour or their individual preferences: a family-oriented, adaptable and work-oriented people. These basic groups (preferences) are exposed during life to many factors, particularly of an economic nature (or economic constraints), which are subsequently forming the resulting „life strategies“ of individuals. From these three main groups (of preferences) and factors that affects them, came out three theoretical models of „life strategies“ of individuals in the family and reproduction behaviour.*

In the first group of family-oriented women (men), there is high preference of marriage and large size families. To some extent cohabitations are typical, but especially as a step to marriage. The impact of education and economic factors manifest at later age and is affects especially the number of children. In the second group of adaptable women (men), cohabitation is a common „life strategy“. Mostly without children but also as a step to marriage, in which case child or children can be the starter to marriage. On the other hand, a child may cause the break up and women become single mothers involuntarily. Marriage also has a significant role at present, depending on the presence of particular economic and educational factors, the one or two children families are very common. On the other hand, in this group the singles and childlessness occur, but to vast majority it is involuntary phenomena. This is caused mainly by economic factors, education or by things that individuals cannot easily or not at all affect – fertility, finding a suitable partner. In the last group of work-oriented women (men) mainly cohabitation without children or with one or maximum two children dominates. Cohabitation, of course, can lead to marriage. Labour-oriented women (men) basically do not reject marriage, but also in the case of marriage job remains as a priority, not the family. Among labour-oriented women (men) the strategy of voluntary single and voluntary childless is common.

Adresa autora:

Mgr. Michal Katuša

Katedra humánnej geografie a demogeografie, Prírodovedecká fakulta, Univerzita Komenského
Mlynská dolina, 842 15 Bratislava

michal.katusa@gmail.com